

ODDZIAŁYWANIA WYCHOWAWCZE PRZECIWDZIAŁAJĄCE NEGATYWNYM ZACHOWANIOM DZIECI

KLASYFIKACJA FORM PRACY WYCHOWAWCZEJ

- 1. Formy oddziaływań werbalnych** polegają na interakcjach słownych między nauczycielem a uczniem oraz między samymi uczniami:
 - Burza mózgów
 - Technika swobodnych tekstów
 - Trening kontaktów międzyludzkich, czyli „trening spotkaniowy”.
- 2. Formy oddziaływań niewerbalnych** wymagają wyjątkowo twórczego podejścia i obejmują najczęściej psychodramę, pantomimę, psychogimnastykę, muzykoterapię, interakcje słowne, terapię zajęciową lub tzw. arteterapię.
- 3. Formy pracy indywidualnej** (w literaturze psychologicznej nazywane technikami modyfikacji zachowań lub technikami terapii behawioralnej) są stosowane w ramach indywidualnych bezpośrednich kontaktów między nauczycielem a uczniem:
 - a. udzielanie pomocy indywidualnej
 - b. wzmacnianie pozytywne i negatywne
 - c. ignorowanie niepożądanych zachowań uczniów.
- 4. Formy pracy grupowej** wykorzystują wpływy wewnątrzgrupowe, umacniają wśród uczniów kontakty nacechowane wzajemną serdecznością i przyjaźnią.
- 5. Formy wpływu niedyrektywnego** (nazywane też technikami pośredniego oddziaływania wychowawczego) polegają na umożliwieniu uczniom szukającym pomocy wyrażania siebie (swych uczuć i myśli) w sposób otwarty i szczerzy, bez obawy odrzucenia. Celem tych form jest wspomaganie uczniów w racjonalnym postrzeganiu i akceptowaniu siebie. Ich cechą jest pozostawianie uczniom prawa do podejmowania decyzji, poszanowanie ich autonomii, samodzielności, aktywności i inicjatywy w różnych dziedzinach życia szkolnego i pozaszkolnego. Obejmują formy oddziaływań werbalnych i niewerbalnych oraz doraźnych, takich jak udzielanie indywidualnej pomocy, wzmacnianie pozytywne, ignorowanie zachowań niepożądanych.
- 6. Formy wpływu dyrektywnego**, czyli techniki bezpośredniego oddziaływania wychowawczego, polegają na udzielaniu rad i wskazówek lub wywieraniu presji zewnętrznej. Obejmują w szczególności oddziaływania doraźne, w tym niektóre techniki wzmacniania pozytywnego, takie jak technika bezpośredniej lub sukcesywnej gratyfikacji i technika zawierania kontraktu.

ZESTAWIENIE KATEGORII ODDZIAŁYWAŃ PEDAGOGICZNYCH INSPIROWANYCH PSYCHOTERAPIĄ

- I. Formy pracy grupowej**
 1. Formy oddziaływań werbalnych:
 - technika „burzy mózgów”
 - technika sondażu opinii o uczniach
 - technika decyzji grupowej
 - technika swobodnych tekstów
 - technika treningowa
 2. Formy oddziaływań niewerbalnych:
 - technika socjodramatyczna
 - technika relaksacyjna

- technika ekspresji plastycznej
- technika muzykoterapeutyczna
- technika zabawy w teatr

II. Formy pracy indywidualnej:

1. Formy oddziaływań doraźnych:

- a) techniki udzielania pomocy indywidualnej
 - zindywidualizowane odpytywanie
 - zróżnicowane zadawanie zadań
 - zorganizowanie pomocy koleżeńskiej w nauce
 - bezpośrednie wspomaganie ucznia przez nauczyciela
- b) techniki wzmacniania pozytywnego
 - technika natychmiastowej gratyfikacji
 - technika zawierania kontraktu
 - technika sukcesywnej gratyfikacji
- c) techniki wzmacniania negatywnego
 - technika bezpośredniej interwencji
 - technika napomnienia
 - technika zbierania punktów
 - technika izolacji społecznej
- d) technika ignorowania niepożądanych zachowań uczniów.

Proponowana klasyfikacja nie jest podziałem całkowicie rozłącznym ani pełnym. W pewnych warunkach może być stosowana wymiennie. Techniki wychowawcze wykorzystywane są w zależności od wiedzy wychowawcy czy też aktualnej sytuacji w grupie a także od celu, który zamierzamy osiągnąć. Zastosowanie danej techniki zależy też od uzdolnień nauczyciela, jego wykształcenia pedagogicznego i specjalistycznego.

ROLA TECHNIK WYCHOWAWCZYCH

Wiodącą rolą form pracy wychowawczej inspirowanych psychoterapią jest ***umacnianie funkcji wychowawczej szkoły.***

Cele:

1. Kształtowanie postawy altruistycznej;
2. Rozwijanie umiejętności nawiązywania wzajemnych kontaktów;
3. Wykorzystanie dynamiki grupowej, czyli występujących w grupie zjawisk i procesów grupowych, takich jak cele i normy grupowe, struktura grupowa, spójność i przywództwo w grupie.
4. Zaspokajanie podstawowych potrzeb psychospołecznych uczniów, takich jak potrzeba bezpieczeństwa, przynależności do grupy, potrzeba szacunku i uznania.
5. Zmniejszenie dystansu między nauczycielem i uczniami.
6. Inne - lepsze poznawanie uczniów przez nauczyciela, większe zaktywizowanie grupy i każdego ucznia, zapobieganie nieprzystosowaniu społecznemu uczniów.

PRZYCZYNY OGRANICZONEJ SKUTECZNOŚCI ODDZIAŁYWAŃ WYCHOWAWCZYCH

1. Nadużywanie przez nauczyciela swej kierowniczej roli;
2. Zrutynizowane podejście do stosowanych form wychowawczych;
3. Przesadne koncentrowanie się na ujemnych stronach życia grupy;
4. Niedostateczna pozytywna motywacja uczniów do czynnego udziału w pracy wychowawczej nauczyciela;
5. Niedostateczne przywiązywanie przez nauczyciela wagi do konkretnych zadań uczniów;
6. Nadmiar szczegółowych przepisów;

7. Opór nauczyciela wobec innowacji pedagogicznych.

WARUNKI SKUTECZNOŚCI ODDZIAŁYWAŃ WYCHOWAWCZYCH

1. **Postawa nauczyciela** – ogół jego względnie trwałych przekonań o uczniu, dyspozycji do jego oceniania i emocjonalnego nań reagowania oraz względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec niego. *Najbardziej pożądaną postawą nauczyciela wobec ucznia jest postawa demokratyczna.* Polega ona na okazywaniu uczniom życzliwości i zrozumienia, pozyskaniu sobie ich sympatii i zaufania, umożliwianiu im wspólnego i samodzielnego podejmowania decyzji, zachęcaniu ich do aktywności i samodzielności w różnego rodzaju działaniach praktycznych.
2. **Umiejętności psychospołeczne nauczyciela** - umiejętność nawiązywania i utrzymywania bliskich kontaktów z poszczególnymi uczniami i całą grupą. Chodzi tu zwłaszcza o kontakty oparte o silną więź rzeczywistą, osobową i ideową. *Więź rzeczowa* jest skutkiem dokładnego poinformowania uczniów w sprawie stawianych im wymagań i rozumienia sensowności podejmowanych przez nich działań. *Więź osobową* znamionują okazywane uczniom serdeczność, przyjaźń i zaufanie. *Więź ideowa* znajduje swój wyraz w uznaniu lub akceptowaniu tych samych zasad, norm i reguł postępowania. Dwie ostatnie więzi mają szczególne znaczenie dla kontaktów z dziećmi, nazywa się je też więziami emocjonalnymi. Ich osłabienie znacznie pomniejsza efektywność oddziaływań wychowawczych;
 - akceptowanie uczniów, czyli uznawanie ich takimi, jakimi są naprawdę, bezwarunkowa zgoda na ich osobowość, odrębność, niezależnie od tego, jacy są; wyklucza ona wszelkie uprzedzenia i domaga się aprobowania nawet postaw nam nieprzychylnych;
 - rozumienie uczniów, czyli umiejętność wczuwania się w stany i procesy psychiczne dzieci;
 - autentyczność nauczyciela, czyli zgodność z samym sobą, szczerłość i spontaniczność w zachowaniach;
3. **Racjonalne organizowanie działań uczniów** – podejmowanie świadomych i celowych działań uczniowskich oraz wykonywanie ich w taki sposób, aby stanowiły pewną strukturalną całość, której wszystkie składniki przyczyniają się do osiągnięcia postawionego celu. Chodzi o taki podział funkcji (zadań), aby nauczyć dzieci działań w sposób indywidualny, zespołowy i zbiorowy. Wprowadzenie technik wychowawczych wymaga od nauczyciela pogłębionej refleksji pedagogicznej, wspólnego z uczniami planowania, podziału zadań na zasadzie dobrowolności, dyskretnej kontroli itp. Racjonalne organizowanie działań zależy od stylu kierowania (aktywizujący), umiejętności określenia celu i ustalenia warunków i środków; wymaga sporządzenia dokładnego planu. Ostatnim etapem cyklu organizacyjnego jest kontrola i ocena wykonanych działań.
4. **Wzajemne porozumiewanie się w grupie** – jest tym skuteczniejsze, im więcej uczestniczy w nim uczniów. Rolą nauczyciela jest inicjowanie wzajemnego porozumiewania się. Wymaga to spełnienia pewnych warunków, takich jak: postawa nauczyciela, dbałość o właściwe zadawanie pytań, unikanie udzielania rad. Wzajemne porozumiewanie się przybiera z reguły formę rozmowy kierowanej lub niekierowanej oraz dyskusji.
5. **Inne uwarunkowania** – poznawanie uczniów, aktywizowanie ich w konkretnej działalności, oczekiwania nauczyciela wobec uczniów i grupy, samoocena i samokontrola nauczyciela, pobudzanie uczniów do samowychowania.

METODY ODDZIAŁYWAŃ WYCHOWAWCZYCH

Metody oddziaływań wychowawczych dzielą się na indywidualne i grupowe.

1. Metody indywidualnego oddziaływania wychowawczego:

- a) Metody nagradzania i karania – zmierzają do wzmocnienia bądź zahamowania tendencji do reagowania na daną sytuację (bodźce skojarzone z ustaniem przykrego czynnika działają dokładnie tak samo, jak bodźce skojarzone z pozytywnym czynnikiem wzmacniającym – wzmacnianie negatywne i pozytywne). Ich celem jest utrwalenie tendencji do pewnych zachowań oraz intensyfikacja tych zachowań. Jeśli chcemy osiągnąć trwałą zmianę wywołaną **metodą nagradzania**, powinniśmy sięgnąć po nagradzanie sporadyczne – rozpocząć od nagradzania ciągłego i stopniowo powiększać liczbę nie nagradzanych czynności. Aby nagroda nie tłumiła motywacji wewnętrznej należy stosować ją w zależności od wyniku, czyli jakości wykonania. **Karanię** ma na celu eliminację pewnych zachowań lub intensyfikację czynności. Kary negatywne, wprowadzające czynnik awersyjny, są oparte głównie na strachu; kary pozytywne, odbierające czynnik atrakcyjny, oparte są na frustracji. Kara wczesna jest skuteczniejsza niż kara opóźniona; karanie sporadyczne jest mniej skuteczne od karania ciągłego – jeśli po serii kar kolejna kara się nie pojawi, będzie to dla dziecka nagrodą i zachowanie negatywne utrwali się. **Jeśli wychowawca zamierza wyeliminować jakieś zachowanie negatywne lub utrwalić zachowanie pozytywne, to winien być konsekwentny w karaniu i nagradzaniu.** Skuteczność stosowanych metod karania lub nagradzania zależy od umiejętności uzasadnienia zastosowanej przez nauczyciela metody oraz od osobowości wychowanka (np. dziecko o zaniżonej samoocenie reaguje na karę zniechęceniem do dalszych starań).
- b) Metody modelowania – dostarczają wychowankom możliwości obserwacji określonych zachowań u innych ludzi (modeli) – realnych bądź symbolicznych. Obserwacja skutków niepożądanych wywołuje efekt zwany zahamowaniem (spadek gotowości do imitacji), a obserwacja skutków pożądanых efekt chęci imitacji. Uczenie się przez obserwację musi być poprzedzone interpretacją sytuacji modelowej, która z kolei zależy od wiedzy jednostki, a więc nie można wszystkim nauczyć wszystkiego za pomocą modelowania. Skuteczność tej metody zależy od czynników związanych z samym modelem (liczba modeli, podobieństwo, kompetencje, status), z modelowaną czynnością (złożoność sytuacji, jej „interpretowalność”, czyli możliwość zrozumienia) i z obserwatorem (chwilowe stany emocjonalno – motywacyjne, chwilowe nastawienie poznawcze, stałe cechy indywidualne). Metoda modelowania nie jest uniwersalną metodą wychowawczą. Pozwala natomiast łagodnie wprowadzać wychowanka w świat społecznych norm, bez szkodliwych skutków ubocznych.
- c) Metody perswazji – polegają na tworzeniu i przekazywaniu wychowankowi komunikatów językowych w celu wywołania zmian w zachowaniu.
- d) Metody zadaniowe – polegają na ukierunkowaniu własnej aktywności wychowanka za pomocą stawianych mu zadań w celu wywołania zmian w zachowaniu.

2. Metody grupowego oddziaływania wychowawczego:

- a) Metody kształtowania odniesienia porównawczego – grupa wpływa na jednostkę poprzez to, że staje się dla niej układem odniesienia porównawczego, tzn. pewnym wzorcem, za pomocą którego definiuje ona samą siebie i swoją sytuację (np. w dziecku wyłączonym z udziału w zabawie grupy kolegów pochodzących z rodzin o wysokich dochodach może rozwinąć się poczucie społecznego upośledzenia); Wychowawca nie może dowolnie manipulować składem grupy – delegowanie ucznia z określonym deficytem wychowawczym do pewnej grupy nie może poważnie obniżyć spójności tej grupy
- b) Metody kształtowania nacisku grupowego – członkowie grupy wzajemnie kontrolują swoje postępowanie za pomocą aktywnego lub w formie milczącego poparcia karania i nagradzania. Nacisk grupowy jest reakcją na postępowanie, które zagraża osiągnięciu wspólnego celu lub na odstępstwo jednostki od reguł grupy.
- c) Metody kształtowania systemu ról i norm grupowych – członek grupy zachowujący się niezgodnie ze swoją rolą (np. rolą przywódcy, podwładnego itp.) może być dezaprobowany, do odrzucenia włącznie, tak jak dezaprobowany jest członek łamiący normy grupowe. Nowa rola w grupie często pozwala ujawniać nowe możliwości jednostki.
- d) Metody kształtowania kulturowych wzorów życia – warunkiem skuteczności tej metody jest spójność grupy. Istotą metody jest wprowadzanie do kultury grupowej nowych tekstów (kodeksy i mity, anegdoty, opowiadania), rytuałów i gier, które uczą nowego wzorca zachowania.

Opracowanie: Bożena Koteja

BIBLIOGRAFIA

1. W poszukiwaniu skutecznych form wychowania, Mieczysław Łobocki, WSiP, Warszawa 1990;
2. Trudności wychowawcze w szkole, Mieczysław Łobocki, WSiP, Warszawa 1989;
3. Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych, Krzysztof Konarzewski, PWN, Warszawa 1982;
4. Wybrane problemy wychowania nadal aktualne, Mieczysław Łobocki, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej, Lublin 2004;
5. Gry i zabawy przeciwko agresji, Rosemarie Portmann, Wydawnictwo Jedność, Kielce 1999;